

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

*Бєловолєв Ю.Г.
Василянський В.О.*

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію О. Іваницької
«Франко – каудильйо Іспанії» (Вінниця : Книга-ВЕГА, 2002. – 423 с.)

Монографія викладача Вінницького державного педагогічного університету, а також провідного знавця франкістського режиму в Іспанії Ольги Іваницької «Франко – каудильйо Іспанії» розповідає про життя видатного іспанського генералісімуса Франсиско Франко; автор визначає факти його біографії, намагається якомога об'єктивніше описати життя Ф. Франко, показує його позитивні й негативні якості як людини, генерала та політика, а також ставлення до каудильйо відомих людей того часу, істориків, прибічників та противників. Автор детально описує ситуацію, яка склалася в Іспанії в роки молодості генералісімуса, а також події в Іспанії тривожних 30-х років ХХ століття. Помітно, що автор має достовірні факти, які описують життя Іспанії та іспанців в ті роки, а також те, яке місце займала Іспанія на той час в Європі і яку роль вона відігравала для тодішнього розвитку міжнародних відносин.

У першому розділі «Родина і дитинство Пакіто» докладно описуються дитячі роки життя Франсиско Франко, його родина, родинні стосунки, які були дуже непростими. Автор акцентує увагу на важливих аспектах формування майбутнього каудильйо Іспанії. Маленький Франсиско завжди болісно і тяжко переживав сімейні драми, він палко любив матір і в усьому підтримував її, можливо, це в подальшому сформувало Франко як майбутнього патріота своєї країни – любов до рідної матері, і цю любов Франко проніс через все життя. Приділено увагу і звичкам маленького Франсиско. Він багато часу проводив біля моря, мріяв, коли стане дорослим, бути моряком, проте життя розставило свої пріоритети, і Франко став тим, ким став перш за все для своєї держави. Багато часу Франкіто проводив зі своїми друзями. Так склалося (і цей факт автор не оминає увагою), що в житті Франко ті, хто були друзями в дитинстві, стали друзями і в дорослому житті.

Другий розділ «Від кадета до генерала» присвячено становленню Франко як військової особистості. Надзвичайний досвід він отримав в кадетському училищі в Толедо, куди відвіз його батько. І, напевне, цей факт повністю перевернув життя майбутнього каудильйо. Серед всіх кадетів він був надзвичайно стриманий та мовчазний, ніколи не розкривав жодних емоцій, ніколи нічим не відрізнявся з-поміж інших. В училищі Франко відзначався відмінною дисципліною та вмінням тримати себе руках незалежно від ситуації. Навчання в кадетському корпусі безперечно пішло Франсиско на користь – завдяки тому, що він мав дуже напружений графік, він отримав надзвичайний досвід дисциплінованого кадета, завжди підпорядковувався під умови. Одним словом, кадетський корпус майбутній каудильйо пройшов з гідністю, притаманною йому впертістю та наполегливістю. Саме в кадетському училищі Франко зрозумів, що його життя буде нерозривно пов'язане з армією та служінням народу Іспанії. Можна сказати про те, що відбулася надзвичайно важлива річ для Ф. Франко: він змінив свій орієнтир з моря у військо. І хоча бажане він отримав не відразу, йому було призначено чекати і він з притаманною йому впертістю чекав.

Розпочалося сходження Франсиско Франко Баамонде на військовий Олімп. Проявивши себе відважним, сміливим, гідним воїном, вже у 33 роки він стає наймолодшим генералом за всю історію Іспанії. Франко довіряють супроводжувати королівську сім'ю по Марокко, яке тоді було завойоване Іспанією. Після Марокко військова кар'єра йде вгору (його призначають командиром бригади, що дислокувалася в столиці Іспанії Мадриді). В цьому ракурсі, вважаємо, відбувається популяризація персони Франко, а також робиться гучний наголос на тому, що Франко зміг, а найголовніше, знав, як добиватися успіху. Але, з іншого боку, намагання довести хоробрість та відвагу Франко не є марними, бо він працював задля своєї Батьківщини – вважаємо, що цей напрям думок автора є правильним.

Гадаємо, недоліком цього розділу є те, що описується більше саме військове підняття Франко, а тему власного життя розкрито доволі зверхньо. Потрібно було глибше розкрити факти, саме після яких Франко отримав звання командира бригади в Мадриді.

Можна визначити головний недолік цього розділу – це те, що описується спочатку життя Франко з найгіршого боку (1898 рік – рік розчарування, але потім – рік печалі й радості), надалі йде так званий деякий, як вже помічено, відхід того, що печаль переплітається з радістю. Можна сказати, що автор підійшла до вирішення історії раннього Франко з найбільш оптимістичної точки зору, а не розкрила в повному об'ємі його реальні уявлення про життя іспанців. Зрозуміло тільки те, що Франко описується як суворий борець з комунізмом та масонством. Автор дещо зверхньо заперечує акти відвертого насилля Франко над іспанським народом.

Розділ «Прощання з Республікою» говорить, що персона каудильйо починає розкриватися на військовому полі битви під назвою «Громадянська війна 1936 – 1939 років». Чи можна сказати одностайно, що, прийнявши націоналістське покликання, Франсиско Франко Баамонде вчинив вірно? З одного боку, це – релігія, це – спосіб життя, це – прояв цінності до Батьківщини, це – неймовірна жага захистити свій народ (персона Франко показує цей прояв поваги до іспанського народу). Саме цю місію виклав автор. Але розкриваючи повноту справи, ми можемо сказати: у цій війні були й противники Ф. Франко Баамонде – це фалангісти та комуністи. Особливо відзначалися останні. Їхній лідер Долорес Ібаррурі з допомогою Радянського Союзу створювала перешкоди для влади Франко, але достеменно невідомо, якби Компартія Іспанії здобула владу, чи отримала б Іспанія розвиток саме «за текстом» СРСР. Автор робить доволі ризиковану оцінку того, що Ф. Франко вів боротьбу і переміг, а не береться (і в цьому є головний ризик) прогнозувати комуністичну владу в Іспанії. Вона лише показує, як реагував на КПІ (Комуністичну партію Іспанії) сам Франсиско. Це, напевне, не перевага, але й не є суттєвим недоліком. Можна сказати в якості підтримки цієї авторської точки зору, що Ф. Франко знав, на що піддає частину свого народу. Але в цьому контексті Франсиско розкривається більш гуманно, аніж його дії варто було б оцінювати через призму подій Громадянської війни 1936 – 1939 років.

Набагато цікавіше було б відзначити наступний період діяльності Франсиско Франко Баамонде – період Другої світової війни. Іспанія не брала участі в цій війні, але зайняла дуже цікаву позицію, яка розкривається автором книги. Так, Іспанія не брала участі у воєнних діях, але вона мала доволі гарні зв'язки з нацистською Німеччиною (Адольфом Гітлером) та фашистською Італією (Беніто Муссоліні). І Іспанія Франко зайняла доволі гарну точку зіткнення з цими країнами. Іспанію можна було вважати фашистською державою (що антикомуністичною її можна було вважати, це точно) через її спрямованість на країни «Осі Берлін – Рим». Автор розкрив Франко, з одного боку, як ту людину, що взяла на себе відповідальність за керування країною та зуміла не втягнути свою державу в конфлікт під назвою Друга світова, але, з іншого боку,

автор не розкриває двоякості політики Франко – мається на увазі те, що у період, коли війна вигравалася Німеччиною та Італією, Франко займав позицію першочергових переможців, але коли ініціатива перейшла на бік «союзників» (США, Франції та Великобританії), на Франко почали дивитися «косо» у тодішньому світі. Більшою мірою це не стосувалося СРСР, адже про контакт з Радянським Союзом не могло бути й мови, але співробітництво зі США, а згодом з Великобританією розставляє дуже багато питань. Хоча автор підкреслив, що Франсиско Франко надавав Німеччині лише бойову техніку, але автор не викладає тієї інформації, чи була вона використана проти армій США чи Британії. Таким чином автор знову ставить у виграване положення режим Франко, який мав доволі гарний привід для постачання зброї нацистській Німеччині для боротьби з політикою комунізму, який на той час пропагував СРСР.

Протиріччя періоду Другої світової війни також полягають в тому, що, на нашу думку, якби автор кристалево описував ситуацію, в якій знаходилася тоді Іспанія, він би визначив цілковитий емоційний стан каудильйо, а так лише було зазначено, що іспанський лідер тримався доволі твердо на зустрічі в Андаї (Франція) з нацистським фюрером. Це може говорити про те, що, якби Гітлеру було б життєво потрібно втягнути Іспанію на свій бік, він би зробив це, і йому б не зміг зашкодити ані Франко, ані його режим. То ж справедливо було б відзначити, що, з одного боку, Франко як справжній лідер та патріот не хотів, щоб його країна за 9 років витримала дві війни різних масштабів. З іншого боку, Франко просто зберіг свою країну і грав за правилами, які йому дозволяли тодішні переможці – отож, по-перше, вів фактично, як виявилось, безпрограшну гру; а по-друге, ходив по лезу ножа, адже в будь-який момент нацистська Німеччина стирала кордони Іспанії. То ж Франко вибрав майже безпрограшний, виважений та обміркований варіант. В цьому випадку можна сказати, що автор виклав позицію повного патріотизму та віри в справу справедливості.

Проте ситуація післявоєнної Іспанії (після Другої світової війни) склалася не дуже вдало. Далися відзнаки 3-річної Громадянської війни, яка доволі серйозно підкосила Іспанію. Якщо говорити про зауваження до автора, то нам здається, що не достатньо описано психічний стан каудильйо, з яким почуттям він мав наміри будувати Іспанію в новому світі – світі після Другої світової. Як автор міг говорити у своїй книзі про демократизацію режиму Франко у 1950-х роках ХХ століття, коли стільки іспанських громадян полягло в роки національної війни. Хоча, з іншого боку, автор має рацію: щоб прийти до влади, потрібні жертви – «війни без ризику не буває». Автор описує події тих років, найкраще ілюструючи, що режим тільки-но починає виходити на новий рівень і досягати нових горизонтів. Зріс прогрес Іспанії і у міжнародних відносинах. Автор доволі гарно описує відносини зі Сполученими Штатами Америки. Автор описала події, які посприяли добрим відносинам між Іспанією та США. Як здається, в Іспанії та за океаном бачили демократію по-різному, хоча саме слово вимовляти не боялись не тільки в США, але й на Піренеях. І вимовляли це слово, мабуть, з різним підтекстом, коли говорили про цілковиту владу народу.

Автор показує, що режим Франко дійсно всеосяжний (в межах Іспанії). Франсиско Франко Баамонде розкривається як людина залізного слова, чиї слова не підлягають обговоренню. «Все контролюється і добре контролюється», – любив повторювати Франко. Ця фраза – палиця з двома кінцями. Перший – контроль, він має на увазі порядок, дисципліну, організованість, якої потребувала Іспанія для відбудови після Громадянської війни в кінці 30-х років. Другий – занадто багато контролю викликає в суспільстві нові ознаки роздратованості (як не дивно, автор це показує в доволі «нижчих» тонах, але все-таки показує), що пізніше приведе до поступового падіння режиму.

У монографії набагато менше говориться про Франко-людину, аніж про Франко-правителя (каудильйо). Цей факт, як здається, додав дещо негативного, а місцями популістського характеру цій книзі. Набагато цікавіше було б детальніше описати його звички, а не у двох словах «полювання» або «риболовлю». Книга є доволі гарною, бо розповідає про режим Франко як про режим порядку, якого йому вдалося досягти ще у розквіті своїх сил, але поступово ряд невдач, а точніше, поразок підкосили стійкість режиму, який був доволі тонкою ланкою між Німеччиною (у Другій світовій війні), США (на шляху до демократизації) та СРСР (відносно комуністичної протипаги, що поступово перетворилася для Франко в дуже серйозну проблему, яку йому вдалося вирішити).

Розглядаючи 60-і роки ХХ століття, автор описує їх як роки найбільшого соціального та економічного розвитку країни. Можна погодитися з автором, що це час розквіту і для самого Франко-людини. Хоча саме у цей час каудильйо почав непомітно здавати свої позиції у здоров'ї, але він цього не показував, бо не хотів, щоб лідера країни бачили у безпомічному стані, що дозволило йому вистояти проти смерті до останніх своїх днів існування на цій грішній землі. Він до кінця залишався католиком, і автор це дуже яскраво показав. Автор, напевне правильно та надзвичайно правдиво розкриває співробітництво Франко із церквою. Він прожив, напевне віруючи, що саме Бог, церква та його покликання дарують йому такий довгий шлях. Автор показує бій за життя, як завжди міг битися лише сам Франко.

Важкими для генералісімуса виявилися 70-і роки. Режим переживав свої не найкращі часи. У Франсиско Франко знову погіршилося здоров'я. Проте він продовжував багато працювати. Слід зазначити, що автор розкриває особистість Франко як надзвичайно працелюбну та працездатну, яка, навіть маючи доволі серйозний вік, продовжує тримати країну у своїх руках. Але тоді вже сама Іспанія, як показує автор, була серйозно підкошена. У контексті з ЕТА автор показує каудильйо як людину, яка змушена діяти залежно від обставин, що склалися. Автор щиро описує переживання Франко після того, як було вбито його найближчого соратника Карреро Бланко, який був пліч-о-пліч з ним з 1941 року. Автор також описує низку містичних подій, які призвели до гибелі цієї близької для Ф. Франко людини. 1974 та 1975 роки автор описує як найтяжчі роки в житті Франко та Іспанії. Система Франко давала все відчутніші збої і трималася тільки на авторитеті та владі каудильйо.

Як висновок можна сказати, що Франко – один з найвидатніших людей в історії ХХ століття, який побудував режим порядку в Іспанії, пережив Громадянську війну 1936 – 1939 років, воював в Марокко та вивів Іспанію із забуття та постав перед очима смерті як справжній чоловік та воїн. Ця книга може викликати двояке почуття до персони Франко. З одного боку, противник Радянського Союзу та комунізму, до того ж дуже хитра людина, яка співпрацювала з нацистською Німеччиною та фашистською Італією, але коли він зрозумів, що перші програють, перейшов на бік США, Франції та Великобританії, при цьому зумів побудувати співробітництво зі Сполученими Штатами Америки. Але з іншого боку, здобув цілковиту владу і повагу в своїй країні, зумів утвердити порядок в Іспанії. Ці вчинки завжди залишаться в історії, яка продовжуватиме давати цій людині добрі та погані оцінки, але можна сміливо говорити про те, що, борючись за правду, добробут, ця людина віддала на вітар свободи країни своє життя.